

Steze slave

50
S
V
L

prvih vetovnih ojn 914-2014

Zoran Smiljanić

Ljubkovalno ime: Velika vojna.

Slogan: Vojna, ki bo končala vse vojne.

Vzroki: Nemške ozemeljske težnje in zahteve po novi delitvi kolonij, tekma v oboroževanju med velesilami, zamere zaradi prejšnjih vojn ...

Povod: Atentat na avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu 28. junija 1914.

Nasprotnika: Sile antante in centralne sile.

Sile antante: Francija, Rusija, Srbija, Anglija, od leta 1915 Italija (sprva članica centralnih sil, zaradi boljše ponudbe prestopila k antanti), od 1917 ZDA, plus Romunija, Črna gora, Grčija, Belgija, Japonska, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada, JAR in Indija.

Centralne sile: Avstro-Ogrska (Slovenci smo bili torej *bad guys*), Nemčija, Osmansko cesarstvo in Bolgarija.

Zasedba: Mobiliziranih je bilo 70 milijonov ljudi.

Obseg: Ozemlje štirinajstih držav oz. približno 800.000 km², glavna boj je potekala na evropskih tleh, bojevali so se tudi v Turčiji, Palestini, na Bližnjem vzhodu, v afriških in azijskih kolonijah ter na svetovnih morjih.

Značilnost: Pozicijska vojna v rovih.

Nova orožja: Topovi velikega dosega in rušilne moči, havbice, minometi, tanki, letala, letalonosilke, podmornice, bojni strupi ...

Konec: Kapitulacija centralnih sil; podpis mirovne pogodbe v Versaillesu 28. junija 1919, natanko pet let po atentatu v Sarajevu.

Žrtve: Več kot 16 milijonov ubitih, od tega 10 milijonov vojakov in 6 milijonov civilistov; več kot 21 milijonov fizično in psihično pohabljenih. V vojni je padlo okoli 35.000 Slovencev.

Posledice: Zaradi specifičnega načina bojevanja so bile opustošene cele pokrajine, nevarni vojaški materiali so za več desetletij uničili rodovitno zemljo, rušilno topniško obstreljevanje je izbrisalo cele vasi. Gospodarska škoda na obeh straneh je bila ogromna, izdatki držav za oboroževanje so presegali 208 milijard dolarjev. Čeprav so tej vojni pravili »zadnja viteška vojna«, so v njej trpeli tudi civilisti. Na okupiranih ozemljih sta ena in druga stran izvajali zločine nad civilnim prebivalstvom, bilo je veliko beguncev, prišlo pa je tudi do genocida (nad Armenci).

Zapuščina: Razpad štirih cesarstev (nemškega, avstro-ogrskega, ruskega in otomanskega), v Rusiji in Turčiji je še leta divjala državljanska vojna; razlogi za nastanek vojne niso bili odpravljeni.

Zaključek: Generalka za novo, še večjo in strašnejšo vojno.

Osebna notica: V I. svetovni vojni se je boril moj ded, Vladimir Smiljanić (1890–1974).

Filmi o I. svetovni vojni: Prvi so nastali še med vojno; to so bili pretežno propagandno-patriotski filmi, ki so poveljevali »naše« in demonizirali nasprotnike. Kmalu so jih zamenjali bolj angažirani filmi z univerzalnim protivojnim sporočilom, ki so vse bolj odkrito, realistično in brutalno opisovali grozote vojne. Krivci niso bili le »njihovi«, ampak tudi »naši« poveljniki in politiki, ki so z absurdnimi ukazi žrtvovali na tisoče mladih življenj.

Podžanri: Največje število filmov opisuje bojevanje v rovih, sledijo letalski, pomorski in vohunski filmi in filmi o vojnih ujetnikih ter pobegih iz taborišč, o resničnih bitkah, dogodkih in osebah ter seveda kombinacije vsega naštetega; pogumnejši so se iz vojne norčevali, drugi so šli še dlje z muzikalom, ZF-filmom ali celo grozljivko ...

V vojni in ljubezni: Pogosti so melodramatski elementi, romanca s požrtvovalno bolničarko, lokalno lepoticco ali dekletom, ki doma čaka na svojega vojaka; ljubezen se kaj rada vname med formalnimi nasprotniki; če sta se za isto dekle ogrela dva vojaka, za naravno selekcijo poskrbi vojna.

II. svetovna vojna: Neposredno pred in med njo ter po njej so filmi o veliki vojni iz razumljivih razlogov usahnili, pozneje so se spet vrnili; včasih so ustvarjalci govorili o I. svetovni, v resnici pa so mislili na II. ali kakšno aktualnejšo vojno.

Teme: Filmii so brez iluzij, tragični in fatalistični; na koncu junak pogosto umre; če pa slučajno preživi, ga vojna usodno zapečati.

Sporočilo: Vojna je pekel.

Učinek: So se naslednje generacije zaradi protivojnih filmov spametovale? Ne.

Pristop: Izmed nekaj sto filmov, TV-filmov in serij o I. svetovni vojni (in še enkrat toliko tistih, ki se posredno ukvarjajo z njo) smo izpostavili 50 najpomembnejših in najzanimivejših primerkov (in številnih prituklin) kot tudi bolj obskurnih filmov, ki pokrivajo različne režiserje, teme, ideologije, strategije, posledice, države nastanka, načine bojevanja in področja, kjer so se spopadi odvijali, skratka želeli smo sestaviti mozaik, ki bo pokrival vse bistvene kote velike vojne na filmu.

Slovenski filmi: Če izvzamemo *Umetni raj* (1990, Karpo Godina), ki se I. svetovne vojne dotakne posredno, jih ni, žal. Imamo kar nekaj dobrih dokumentarcev, igranega pa nobenega.

Zakaj: Za časa Jugoslavije je bila I. svetovna vojna zapostavljena, neprimerna, takorekoč prepovedana tema, saj so se naši fantje tehnično borili na strani okupatorja; v samostojni Sloveniji pa je postal to produkcijsko in finančno prezahteven zalogaj.

Soška fronta: Bežno jo je oplazilo le nekaj tujih filmov; Doberdob, Krn, Batognica, Rombon, čudež pri Kobaridu in ostale velike bitke še vedno čakajo na svoje filme.

Zadnja novica: Marko Naberšnik je v Julijcih posnel slovensko-avstrijsko koprodukcijo *Gozdovi so še vedno zeleni* (Die Wälder sind noch grün, 2014), ki se dogaja na soški fronti in je v fazi postprodukcije.

1. **Mala Američanka** (The Little American, 1917, Cecil B. DeMille)
Ob vstopu ZDA v vojno je vlada pritisnila na Holivud, naj snema propagandne filme, ki bodo upravičili ameriški vojaški angažma v Evropi. In Holivud je ubogal. Zaradi filmov, kot je ta, sta Američane obsedla nacionalistična histerija in pravičniški srd proti Nemcem. Tu ni bilo prostora za razum ali argumente, šlo je le za to, da se švabe prikaže kot krvoločne zveri. In mladi fantje so se množično prijavljali v vojsko. Kot bi hoteli na pomoč ljubljenci ameriškega občinstva, Mary Pickford (v filmu je rojena 4. julija!), ki je izkusila nemško brutalnost. Podoben agitpropovski izdelek z naslovom *Hearts of the World* (1918) je ustvaril tudi D. W. Griffith, kjer nemške barabe trpinčijo ubogo Lilian Gish.

2. **Puško na rame** (Shoulder Arms, 1918, Charles Chaplin)
Čisto drugačen pristop je ubral mali veliki komik, ki si je upal norčevati iz vojne, ko je ta še trajala. Ta 45-minutni filmček velja za prvo komedijo o vojni. Zgodba o nesposobnem ameriškem rekrutu, ki sanja o tem, kako se bo pretihotapil za sovražnikove položaje in postal vojni heroj, je zabavna, pa tudi neizprosna kritika militarizma. Med kupom antologijskih prizorov omenimo le dva: prvi, ko vojaki spijo v poplavljenih rovih, da jim iz vode gledajo le obrazi, in drugi, ko Chaplin, kamufliran v drevo, tolče po Nemcih. Na koncu filma je napis: »Mir na svetu za vse ljudi dobre volje.« Podpišemo. Chaplin se je k veliki vojni vrnil na začetku filma *Veliki diktator* (The Great Dictator, 1940), kjer mu rokovanje z orjaškimi topovi tudi ni šlo najbolje od rok.

3. **J'accuse!** (1919, Abel Gance)
Režiser je predstavnikom francoske vlade in vojske svoj novi film predstavil kot zgleden patriotski projekt, ki bo služil državnim interesom. Ko si je zagotovil materialno in moralno podporo, je posnel nekaj čisto drugega. Snemali so leta 1918 na bojiščih, ko je vojna v Franciji še trajala, en prizor so posneli med pravo bitko. Vrhunec: srhljivo nadrealistični »pohod mrtvih«, kjer mrtvi vojaki vstanejo iz grobov in v koloni odkorakajo domov. Igrali so jih pravi vojaki na dopustu, po snemanju pa so morali nazaj na fronto, od koder se večina ni vrnila. Ko so si državni predstavniki namesto domoljubne ode ogledali protivojni film, so zazijali od presenečenja. Režiserja so začudeno vprašali, koga ali kaj njegov film pravzaprav obtožuje. »Vojno in neumnost,« se je glasil odgovor. Gance je leta 1938 posnel še istoimenski rimejk, ki je opozarjal na prihajajočo vojno, a zaman. Čez dve leti pa je ustvaril še melodramo *Paradis perdu* (1940), kjer se umetniku Pierru med okrevanjem v bolnišnici porodi prava (poslovna) ideja. Po vojni se posveti biznisu in obogati. Vojna kot startup.

4. **Štirje apokaliptični jezdec** (The Four Horsemen of the Apocalypse, 1921, Rex Ingram)
Epska protivojna drama o dveh članih razširjene argentinske družine, ki se znajdetta na nasprotnih straneh fronte v Evropi, je bila največji hit leta 1921 in eden izmed šestih najbolj gledanih nemih filmov vseh časov. Gonilna sila je bila scenaristka June Mathis, ki je nefilmsko knjigo Vicenta Blasca Ibáñeza predelala v tekoč scenarij. Ta je tako navdušil šefe Metro Studia, da so ji ponudili sodelovanje pri izboru režiserja in igralcev. V eni glavnih vlog je nastopil še neznani Rudolf Valentino in postal superzvezda, predvsem po zaslugi slavnega prizora s tangom. Istoimenska priredba

4 *apokaliptični jezdeci* (1962, Vincente Minnelli), ki je dogajanje prestavila v II. svetovno vojno, je bil kritiški in komercialni flop, ker so vlogo 26-letnega Valentina podelili 46-letnemu Glennu Fordu.

5. *Parada smrti* (The Big Parade, 1925, King Vidor)

Vojna lahko briše razredne razlike. No, skoraj: zdolgočaseni bogataški sin Jim (John Gilbert) se prijavi v ameriško vojsko. Na urjenju se spoprijatelji s predstavnikoma delavskega razreda, nato vse tri pošljejo na fronto v Francijo. Tam doživijo vojne grozote, Jim se mimogrede zaljubi v brhko Francozinjo. Na koncu delavca izgubita življenje, Jim pa nogo, a dobi dekle. Protivojno sporočilo je močno vplivalo na naslednike, še posebej na *Na Zapadu nič novega*.

6. *Evropa v plamenu* (What Price Glory, 1926, Raoul Walsh)

Foxov odgovor na MGM-ovo silno popularno *Parado smrti*, zabeležen z elementi komedije in sočnih enovrstičnic, ki so nadgradili resnobno in tragično vzdušje predhodnikov. Narednika Flagg in Quirt, ki tekmujeta že vse življenje, skušata osvojiti srce šarmantne Charmaine in hkrati potunkati eden drugega. Nemi film je postal razvpit zaradi obilnega preklinjanja obeh protagonistov med filmskimi prepiri, ki so ga gluhi in bralci z ustnic takoj dešifrirali in studio zasuli s pritožbami. Silno uspešen film je iztisnil še tri nadaljevanja, po II. vojni pa je rimejk posnel še John Ford (glej točko 18).

7. *Krila* (Wings, 1927, William A. Wellman)

Dobitnik oskarja za najboljši film na prvi podelitvi oskarjev leta 1929. Wellman, tudi sam bojni pilot med I. svetovno vojno, kjer si je prislužil vzdevek »Wild Bill«, je posnel spektakel o letalskih bojih (*dogfight*), kjer je sodelovalo 300 pilotov, v prizoru bitke za Saint-Mihiel pa je nastopilo kar 3500 stativov. Zaradi avtentičnosti, realizma in tehničnih inovacij so postala *Krila* merilo za vse prihodnje letalske filme. Hkrati je bil to prvi film, ki je prikazal poljub med moškima, moško goloto (na naboru) in gole prsi Clare Bow. Wellman se je k letalskim filmom rad vračal: posnel je še *Young Eagles* (1930), *Men With Wings* (1938), po II. svetovni vojni pa še *Lafayette Escadrille* (1958), osebni projekt, ki se je sfizil zaradi studijskega vmešavanja in dosnemavanja srečnega konca. Razočaran in utrujen od večnega boja s studijskimi šefi se je Wellman zaobljubil, da bo to njegov zadnji film. Tako je tudi bilo.

8. *Verdun, visions d'histoire* (1928, Léon Poirier)

Dramatizacija ene ključnih bitk I. svetovne vojne, kjer so Francozi poskušali za vsako ceno ustaviti napredovanje Nemcev, pogosto v srditih spopadih mož na moža. Glede na to, da je film nastal le deset let po koncu vojne, je presenetljivo, kako razumevajoč in celo sočuten je do Nemcev. Spravni duh je najizrazitejši v nadrealističnem prizoru, kjer se iz nebes na opustošeno bojišče spusti angela, vzameta duši padlih vojakov, Francoza in Nemca, in ju odneseta v nebesa. Tam gori smo vsi enaki.

9. *Na Zapadu nič novega* (All Quiet on the Western Front, 1930, Lewis Milestone)

Prvi zvočni film na tem seznamu in prvi ameriški film, kjer zgodbo spremljamo iz nemške perspektive. Skupina gimnazijcev prehodi dolgo pot od začetne indoktrinacije in navdušenja nad bojem za *Vaterland*, prek prvih razočaranj do strahot in klavnice na fronti. Po romanu Ericha Marie Remarqu. Režiser Peter Jackson:

»Pozicije kamere in postavitve bojnih prizorov so kopirali v praktično vsakem naslednjem filmu o I. svetovni vojni ... In tisti zadnji prizor je nepozaben.« Gre za prizor, kjer so odhajajoči mladi fantje in množica grobov združeni v eno sliko. Producent je bil nad takim koncem zaskrbljen, zato je od režiserja zahteval bolj srečnega, ta pa mu je zabrusil: »Prav, dal ti bom srečen konec. Nemce bomo pustili zmagati.« Tudi TV-film *Na zahodu nič novega* (All Quiet on the Western Front, 1979, Delbert Mann) ni bil napačen. Sorodna, a še bolj mračna in depresivna je nemška *Zapadna fronta 1918* (Westfront 1918, 1930, G. W. Pabst), kjer skupina vojakov običi v blatu, kaosu, strahu, izolaciji, monotoniji, klavstrofobiji, brezupu in inflaciji smrti. Nacisti so film prepovedali, Goebbels je izjavil, da je »odkrito denuncianti in strahopetno defetističen.«

10. *Hell's Angels* (1930, Howard Hughes)

Bogatega ekscentrika so bolj kot resen film o vojni zanimala letalske vragolije. Na snemanju je prihajalo do številnih ekscesov, dragih sprememb, naknadnih dosnemavanj, zamud, tragičnih nesreč (nekaj pilotov se je smrtno ponesrečilo), režiser pa je vložil tudi tožbo proti konkurenci zaradi plagiatorstva ... Hughesov sočasni tekmeč je bil *The Dawn Patrol* (1930, Howard Hawks), ki je v tem bizarnem letalskem dvoboju zmagal: prej je prišel v kina, več zaslužil in za nameček še dobil tožbo.

V 30. letih so prišli letalski filmi v modo. Vzletel je *Lost Squadron* (1932, George Archainbaud), v katerem se piloti borijo natančno do 11. ure, ko se je vojna končala, v *Ace of Aces* (J. Walter Ruben, 1933) umetnik-pacifist postane pilot-morilec, v *The Eagle and the Hawk* (1933, Stuart Walker) pa piloti trpijo za tesnobo in strahom. Po rimejku *The Dawn Patrol* (1938, Edmund Goulding) z Errolom Flynnom in Basilom Rathbonom so letalski filmi zaradi bližajoče se II. svetovne za nekaj časa ostali na tleh.

11. *Mata Hari* (1931, George Fitzmaurice)

Življenje eksotične plesalke, kurtizane, nemške vohunke in fatalke, ki je operirala med vojaško-diplomatsko klientelo v Parizu, je burilo domišljijo mnogih filmarjev. Čeprav ta film ni imel veliko skupnega z resničnimi dogodki, ni nihče protestiral. Gledalci so z očmi požirali božansko Greto Garbo, ki z zapeljivim plesom in telesom iz svojih strank izvablja zaupne vojaške skrivnosti, in jokali, ko so jo na koncu ustrelili. Hej, saj je vendar vohunila za Nemce! V filmu *Mata Hari, agent H21* (1964, Jean-Louis Richard) jo je upodobila Jeanne Moreau, v *Mata Hari* (1985, Curtis Harrington) Sylvia Kristel, v *Mata Hari, la vraie histoire* (2003, Alain Tasma) Maruschka Detmers, za konec leta pa je napovedana verzija, kjer bo Mata Hari 52-letna Calista Carradine, hči Davida Carradina, ki bo film tudi zrežiral. Uf, to bo seksapila! Marlene Dietrich v *X-27* (Dishonored, 1931, Josef von Sternberg) sicer ni bilo ime Mata Hari, a je vzorec isti. Svojevrsten preobrat je prinesla *Vohunka Darling Lili* (Darling Lili, 1970, Blake Edwards), ki je združila muzikal, akcijo, komedijo, letalski in vohunski filmi, približek slavni vohunki pa je bila ne ravno fatalna Julie Andrews.

12. **Planine v plamenu** (Berge in Flammen, 1931, Karl Hartl, Luis Trenker)

Nemški film o dveh prijateljih, Italijanu in Avstrijcu, ki plezata po planini Fanis v Dolomitih. Ko izbruhne vojna, se na isti planini bojujeta na nasprotnih straneh, ko je vojne konec, pa se spet skupaj predajata užitkom hribolazništva. Kot da se ni nič zgodilo. V Dolomitih so posneli tudi film *Standeschütze Bruggler* (1936, Werner Klinger), kjer italijanski alpini napadejo avstrijsko enoto Standschützen (brambovci, premladi ali prestari za redno vojsko). Oba filma, ki sta nastala v produkciji podjetja Bergfilm, odlikujejo lepi posnetki gora in dramatične bitke v globokem snegu.

13. **Most Waterloo** (Waterloo Bridge, 1931, James Whale)

Srce parajoča melodrama. Američanka Myra ne najde službe v vojnem Londonu, zato se zateče v prostitucijo. Moške pobira na mostu Waterloo, kjer med zračnim napadom spozna tudi častnika Roya, ljubezen svojega življenja. Myra živi v strahu, da bo Roy izvedel za njene dopolnilne aktivnosti, zato se izmika poroki. Roy navsezadnje izve za njeno skrivnost, vendar ji odpusti, jo zaprosi za roko, nato pa mora na fronto. Myra ostane vsa blažena na mostu Waterloo, spet se zasliši zračni alarm, bomba eksplodira in jo ubije. Ih, pa ravno zdaj ... Dva rimejka sta vsak po svoje prikrojila original: v prvem pod istim naslovom (1940, Mervyn LeRoy) se Myra na koncu iz sramu vrže pod kamion, v drugem z naslovom *Gaby* (1956, Curtis Bernhardt) pa ljubimca preživita in sta srečna do konca svojih dni.

14. **Zbogom, orožje** (A Farewell to Arms, 1932, Frank Borzage)

Presentimentalna adaptacija Hemingwayevega romana o ljubezni med ameriškim voznikom reševalnega vozila in angleško bolničarko, ki umre na zadnji dan vojne (kar smo v *Ekranu* leta 2009 obdelali v dvojnem Kalibru najlepših ženskih smrti). Za nas je zanimivo, da se zgodba dogaja na italijanski strani soške fronte, čeprav so film posneli v Kaliforniji. Selznickova verzija *Zbogom, orožje* (A Farewell to Arms, 1957, Charles Vidor) je sicer prišla bližje nam (posneli so jo v Dolomitih, Vidmu in Furlaniji - Julijski krajini), a to ni rešilo katastrofalnega filma in kariere superproducenta. *Sonce znova sije* (The Sun Also Rises, 1957, Henry King) opisuje »izgubljeno generacijo« mladih Američanov, ki so v vojni pokasirali svoj delež grozot, potem pa niso več vedeli, kaj bi s seboj; v zgodnjih 20. letih se brezciljno potikajo po Evropi ter predajajo popivanju, bikoborbam in ljubimkanju. Slednjega junak Jake Barnes (Tyrone Power) zaradi vojne poškodbe ne zmore več. Beseda »impotenten« je postala predmet spora s cenzorji, a je ostala v filmu. V Hemingwayev kotiček sodi tudi biografski *Pustolovščine mladeniča* (Hemingway's Adventures of a Young Man, 1962, Martin Ritt), kjer se mladi pisatelj potepa po svetu, pride v Evropo in sodeluje v vojni kot (kakopak) voznik rešilca. V brezkrvnem filmu *V ljubezni in vojni* (In Love and War, 1996, Richard Attenborough) igra Hemingwaya Chris O'Donnell, bolničarko pa Sandra Bullock.

15. **Predmestje** (Okraina, 1933, Boris Barnet)

Nenavadno igriv in ciničen ruski eksperimentalni film. V malo vasico v carski Rusiji leta 1914 pride vojna, prebivalci pa se zaradi tega ne vznemirjajo preveč, raje se še naprej ubadajo s svojimi malimi rečmi, z ljubimkanjem in zafrkavanjem. Kot bi se režiser s svojimi miniaturnimi o malih ljudeh norčeval iz (prevladujočih) velikih revolucionarnih tém, grandioznih konceptov in veličastnih epov. Barnet je imel zaradi *Predmestja* sicer nekaj težav, a je lahko delal naprej, preživel je Stalina in leta 1965 nepričakovano naredil samomor.

16. **Ever in My Heart** (1933, Archie Mayo)

B-melodrama z dobrim zapletom in obupnim razpletom. Dekle iz ugledne družine se poroči z Nemcem Hugom, ki navdušeno sprejme novo domovino in se zaposli kot profesor na univerzi. Ko izbruhne vojna, se prebivalci malega mesta obrnejo proti mladi družini, češ da so nemški simpatizerji. Hugo izgubi službo, sledijo ponižanja na vsakem koraku in življenje v nekoč idilični skupnosti postane pekel. Kar je sprva videti kot bridka (samo)kritika ameriške zaplankanosti in predsodkov, se izrodi v trivialno vohunsko zgodbo, kjer se izkaže, da je Hugo res nemški tajni agent. Torej so imeli tisti zahojeni kmetavzi prav. Nekaj podobnega se zgodi emigrantu v filmu *Crimson Romance* (1934, David Howard), ki ga protinemška histerija prisili, da zapusti ZDA in se pridruži nemškim zračnim silam. Kakorkoli obrneš, Amerika ima vedno prav.

17. **Stosstrupp 1917** (1934, Ludwig Schmid-Wildy, Hans Zöberlein) Nacistični propagandni film, ki naj bi kontriral pacifizmu *Na Zapadu nič novega*. Menda je nekaj napotkov za film spisal sam Hitler, ki je se je tudi boril v I. svetovni vojni. Čeprav je videti, kot bi prišel iz najbolj mračnih kleti Goebbelsove propagande, gre za presenetljivo spodoben izdelek, z odlično posnetimi prizori bitk. Nemška enota, ki se znajde obkoljena z britanskimi in francoskimi silami, je izpostavljena neprestanemu artilerijskemu ognju, vodi, blatu, pomanjkanju, tankovskim napadom in bojnim plinom ... Uporaba prave municije in eksploziva za granate je naredila vojne prizore še bolj učinkovite. Iz podobnega testa je tudi vohunski triler *Patrioten* (1937, Karl Ritter), kjer spremljamo beg sestreljenega nemškega pilota skozi Francijo v svob., ee, Nemčijo. Težko se je upreti refleksu gledalca, ki avtomatično navija za junaka v težavah.

18. **Nevidni sovražnik** (The Lost Patrol, 1934, John Ford)

Ford ni snemal le vesternov, pač pa tudi filme o I. svetovni vojni. Najbolj znana je ta paranoična odštevanka, kjer se ducat britanskih vojakov izgubi v Mezopotamski puščavi (prostor med rekama Evfrat in Tigris, področje današnjega Iraka in Sirije), kjer jih enega za drugim pobijajo skrivnostni sovražniki. Povezava z aktualnimi dogodki na tej lokaciji se vsiljuje kar sama ... Sicer pa so tu še Fordovi: *Sinovi ene matere* (Four Sons, 1928), družinska saga o štirih sinovih bavarske vdove, ki ravnajo po načelu, da je treba vložek razpršiti: trije se prijavijo v nemško vojsko, četrti pa v ameriško; *Seas Beneath* (1931), pomorski dvoboj med ameriško ladjo in nemško podmornico v zadnjih dneh vojne; *Pilgrimage* (1933) o trdosrčni materi, ki sina raje pošlje v vojno, kot da bi mu dovolila poroko z dekletom, ki ji ni po godu; *Submarine Patrol* (1938), še ena morska pustolovščina, kjer junak najprej zamoči, nato pa se očisti grehov tako, da potopi nemško podmornico, in že omenjeni rimejk *Cena slave* (1952, What Price Glory), kjer sta si najboljša prijatelja/sovr-

žnika spet v laseh zaradi dekleta, in ker tudi ona ne more izbrati, se odločijo za ... *ménage à trois*. Šalim se, vsak odide na svojo stran.

19. **Tajni agent** (Secret Agent, 1936, Alfred Hitchcock)

Zgodnji Hitchcock, ki je klišejsko vohunsko zgodbo začinel z zamenjavo uveljavljene karakterizacije: ustvaril je zoprnega junaka in šarmantnega negativca. John Gielgud igra britanskega agenta, ki je tako nadut, neodločen in duhamoren snob, da ga komaj prenašamo. Peter Lorre pa je nemški vohun, baraba in morilec, vendar energičen, očarljiv, zabaven in luciden, da ga preprosto vzljubiš. Njegov kolerični izbruh zaradi toaletnega papirja je huronski.

20. **Velika iluzija** (La grande illusion, 1937, Jean Renoir)

Vojni film brez ene same bitke je visoko pozicioniran na raznih seznamih naj filmov vseh časov, med ključne vplive ga uvrščajo Welles, Allen in drugi prvoligaši ... Vojni ujetniki zbežijo iz taborišča in se skušajo prek nemškega podeželja dokopati do Švice. Na poti se okrepečajo na kmetiji pri nemški vdovi, ki je moža izgubila v bitki pri Verdunu, tri brate pa v bitkah pri Charleroiu, Tannenbergu in Liegu, »naših največjih zmagah,« kot grenko pripomni. Ena od tém *Velike iluzije* je tudi zaton aristokracije in propad stare razredne ureditve v Evropi. Je kritika politike, ideologij, nacionalizma in hlastanja za teritorijem. Naslov je referenca na znano predvojno knjigo *The Great Illusion* Normana Angella, ki trdi, da se »vojna leta 1913 ne more zgoditi v sodobni Evropi«. Na žalost je bila to velika iluzija, sporoča Renoir. Za iluzijo se je izkazalo tudi poznejše prepričanje, da je bila to »vojna, ki bo končala vse vojne«. Reichminister Goebbels je prepoznal univerzalno humanistično vrednost filma, ga razglasil za »filmskega sovražnika št. 1« in ukazal zaseg in uničenje vseh kopij. Celo francoska oblast je leta 1940 film prepovedala, »pour la durée des hostilités«. Sovražnosti so prenehale, ko je nemška vojska vkorakala v Pariz in zažgala vse kopije filma. Ironično je, da je originalni negativ rešil prav nacistični častnik Frank Hansel, ki je bil pred vojno filmski arhivar. Dobri Nemec.

21. **The Fighting 69th** (1940, William Keighley)

Regiment, sestavljen iz glasnih, prepirljivih in pretepaških njujorških Ircev, med katerimi je najhujši Jerry Plunkett (James Cagney), ki ne upošteva nikogar in skrbi le za lastno rit. Eden od soborcev ga je opisal kot tipa, »ki bi ga naši še raje prereševali kot Nemci«. V spopadu se Plunkett izkaže za sebičnega strahopetca, odgovornega za smrt številnih soborcev. Potem se v njem nekaj premakne in odloči se, da se bo odkupil in ... Trikrat lahko ugibate, kako se zadeva konča. Tipični holivudski film z večino vojnih klišejev ni ne globok ne subtilen ne zgodovinsko verodostojen in za nameček še pretirano maha z zastavo, pa vendar je gledljiv, tekoč in zabaven.

22. **Narednik York** (Sergeant York, 1941, Howard Hawks)

Resnična zgodba o preprostem hribovcu iz Tennesseeja Alvinu Yorku (Gary Cooper, izbral ga je sam York), razpetim med religioznim pacifizmom in patriotizmom. Ko se znajde na fronti, najde salomonsko rešitev: nekaj švabov taktično postreli tako, kot je doma šical divje purane (neopazno, da se ostali ne splašijo), preostalih 132 pa lastnoročno zajame in postane najbolj znan vojni heroj I. svetovne vojne. Ker so ZDA prav takrat vstopale v naslednjo vojno, je zaradi tega filma na tisoče mladeničev prostovoljno obleklo uniformo. Tudi oni so hoteli biti junaki. Kaj se je potem zgodilo na fronti, je pa druga zgodba.

23. **Življenje in smrt polkovnika Blimpa** (The Life and Death of Colonel Blimp, 1943, Michael Powell, Emeric Pressburger)

Med II. svetovno vojno v Londonu spoznamo ostarelega, napihnjenega in pompoznega generala Candyja (Roger Livesey), ki zagovarja zastarele vojaške vrednote. Zatem skočimo 40 let v preteklost, v čas po burski vojni leta 1902, ko je bil Candy še čisto drugačna osebnost, mlad in idealističen častnik, ki se zaljubi v Edith (Deborah Kerr), vendar je ta zaročena z njegovim prijateljem Theom. Naslednji časovni skok nas postavi v I. svetovno vojno, kjer Candy v Franciji spozna Barbaro (spet Deborah Kerr), zelo podobno Edith, in se z njo poroči. Med obema vojnoma Barbara umre, krog pa se sklene med II. svetovno vojno, kjer Candy spozna Angelo (Kerr, tretjič), ki je spet na las podobna Edith in Barbari. Skozi čas, vojne in staranje gledalci počasi razumevamo Candyjev tradicionalni občutek za vojaško čast in težko sprejemanje modernega, »umazanega« načina bojevanja. Candy s svojim videzom in teatralnostjo nekoliko spominja na Churchilla (tudi on se je boril v burski in I. svetovni vojni); ta je tudi skušal snemanje ustaviti, saj je mislil, da gre za parodijo nanj, a mu ni uspelo. Nenavaden, ambiciozen, kompleksen, kontroverzen, pa tudi razvlečen film, poln originalnih režijskih rešitev, zaradi katerih se Martin Scorsese tako razburi, da začne kar jecljati.

24. **Afriška kraljica** (African Queen, 1951, John Huston)

Vzhodna Afrika, 1914. Bolj kot za klasičen spopad med vojskama gre za vojno med spoloma (Katharine Hepburn in Humphrey Bogart), med življenjskima slogoma (odločna misijonarka in brezciljni pijanec), človekom in naravo (plovba po nevarni reki) in predvsem za spopad med dvema ploviloma oziroma kraljicama: med neuglednim parničkom Afriška kraljica in orjaško nemško bojno ladjo Kraljica Luiza ... Sveže pečena zaljubljenca si pred izvršitvijo smrtne kazni zaželite legalizirati svojo zvezo, kar jima nemški častnik odobri: »S pooblastili cesarja Viljema II. vaju razglašam za moža in ženo. Nadaljujte z eksekucijo!« Presenetljiv preobrat poskrbi, da so na koncu vsi razen Nemcev srečni in zadovoljni. Tudi režiser, ki je pred napornim snemanjem uplenil svojega prvega slona, kar je obdelal Clint Eastwood v filmu *Beli lovec, črno srce* (White Hunter, Black Heart, 1987).

25. **Steze slave** (Paths of Glory, 1957, Stanley Kubrick)

Eden najboljših filmov o I. svetovni vojni. Po več katastrofalno spodletelih naskokih na nemške položaje se francoski vojaki spuntajo in nočejo več v samomorilske napade. Njihovi generali odločijo, da bo treba za svarilo drugim kaznovati sto vojakov. (Kazen, imenovana desetkanje ali decimiranje, izhaja še iz rimskih časov, ko so za skupinske prekrške vojake postrojili in vsakega desetega obglavili.) Nazadnje izberejo »le« tri in jih postavijo pred vojaško sodišče. Polkovnik Dax (Kirk Douglas) se obupano trudi, da bi v procesno farso vnesel nekaj razuma, a zaman. Kubrick je s *Stezami slave* postavil nove standarde realizma vojnih prizorov, vpeljal dolge vožnje s kamero po rovih in šokiral z mučnim prizorom eksekucije. Brezizhodnost je absolutna: če te ne zadene sovražnikova krogla v boju, te bo pa naša pred strelskim vodom. Francozom je šel film tako v nos, da so ga prvič predvajali šele leta 1975. Še dve TV-parodiji: v epizodi *Corporal Punishment* 4. sezone serije *Črni gad* (Blackadder Goes Forth, 1989) se norčujejo iz prizora sojenja, v zgodbi *Strahopetec* (Yellow, 1991, Robert Zemeckis) iz

serije HBO *Zgodbe iz grobnice* (Tales from the Crypt) pa igra Kirk Douglas, ki ima tako strahopetnega sina, da ga na koncu ustrelijo. Tokrat zaslužen.

26. **Dobri vojak Švejk** (Dobry voják Švejk, 1957, Karel Steklý)
Protivojna satira po romanu češkega boema, zajebanta in anarhista Jaroslava Haška o preprostem vojaku, ki se na začetku I. svetovne vojne z neumnostjo in ignoranco posmehuje zadržti avstro-ogrski vojaški oblasti. Josef Švejk je pravzaprav dvojček Kafkovega Josefa K.: oba sta izgubljena v absurdnem svetu birokracije in zakonov, le da ima prvi komični predznak, drugi pa tragičnega. Primer češkega pišmevuhovskega humorja, ki se je nadaljeval v navezi Hrabal/Menzel. Filmski Švejk je v odnosu do literarnega izgubil nekaj fine dvoumnosti in večplastnosti ter izpadel nekoliko bolj retardiran. Je pa humor na prvo žogo padel na plodna tla pri publiki, zato so že naslednje leto posneli nadaljevanje *Pokorno javljam* (Poslušně hlásím, 1958, Karel Steklý), kjer Švejk povzroča nove groteskne situacije. Armada s takimi vojaki bo zagotovo izgubila vojno.

27. **Tihi Don** (1957, Sergej Gerasimov)
Šesturni ep o donskih Kozakih se razteza od 1912 do 1922, po špehu Mihaila Šolohova. Junak Grigorij Melekov je razpet med ljubeznijo do seksi Aksinje in žene Natalije, zato se raje odloči za I. svetovno vojno, ki se nadaljuje v rusko revolucijo, ta pa se podaljša še v državljansko vojno, kar nanese skoraj deset let vojskovanja. Eno od treh adaptacij knjige je v letih 1992 in 1993 režiral naš znanec iz *Bitke na Neretvi*, Sergej Bondarčuk, film pa je bil končan leta 2006, dvanaest let po njegovi smrti. Ruske pred-, med- in po-revolucionarne homatije so obdelali tudi *Doktor Živago* (Doctor Zhivago, 1965, David Lean), ki se med rdečimi in belimi odloči za ljubezen, *Rdeči* (Reds, 1981, Warren Beatty), ki združi revolucijo in ljubezen, in *Admiral* (2008, Andrej Kravčuk), ki se opredeli za ljubezen in tabele. Zanimiv je tudi *Aleksa Dundić* (1958, Leonid Lukov), rusko-jugoslovanska spravna koprodukcija (ki naj bi po Stalinovi smrti doprinesla k ponovni krepitvi odnosov) o poročniku srbskega prostovoljnega korpusa, ki se je v ruski državljanski vojni boril in umrl na strani zmagovite Rdeče armade. O ljubezni ne poročajo.

28. **Velika vojna** (La grande guerra, 1959, Mario Monicelli)
Italijanska mineštra, ki uspešno kombinira komedijo, dramo in tragedijo, z obveznim ščepcem erotike. Oreste in Giovanni sta preračunljivca, ki ju družijo želja, da bi se čim ceneje izmazala iz vojne. Z različnimi mahinacijami dolgo ostajata na varnem, potem pa padeta v roke sovražniku, kjer ju zaslišuje aroganten avstro-ogrski oficir. Oreste in Giovanni ohranita pomembno skrivnost, a za to plačata z življenjem. Na svoj strahopetni način postaneta heroja, vendar tega ne bo nikoli nihče izvedel ... Tudi v filmu *Najkrajši dan* (Il giorno più corto, 1963, Sergio Corbucci), parodiji megaspektakla *Najdaljši dan* (The Longest Day, 1962, Ken Annakin idr.), dva bedaka izborita pomembno zmago.

29. **Lawrence Arabski** (Lawrence of Arabia, 1962, David Lean)
Bližnji vzhod, 1916. Mlad, lep in karizmatičen britanski poročnik T. E. Lawrence (Peter O'Toole) odide v puščavo, kjer doživi razodetje. Vizionarsko združi različna arabska plemena in jih popelje v zmagovito vojno proti Turkom. Lawrence je eden najbolj kontroverznih filmskih junakov: v sebi nosi mešanico božjega kompleksa,

mesijanske obsedenosti, napoleonske grandomanije, morilske sle, sadomazohističnih izpadov in duševne neuravnovešenosti, kar zna biti posledica neizživete istospolne usmerjenosti (v filmu praktično ni žensk). Če ne bi bil tako lep, ga ne bi jemali resno. V tem filmu je vse večje od življenja: veličastna puščava, epsko dogajanje, čustvena intenzivnost, velepomembna glasba, spektakularne bitke, plemeniti Arabci in seveda naslovni junak, ki ga razganja od egomanije. Kot bi bila I. svetovna vojna preskromno prizorišče za tako grandiozen film. Po precej ohlapno interpretiranih resničnih dogodkih. Piskrček je pristavil sirski film *Lawrence Al Arab* (2008, Thayer Mousa), ki na Lawrence gleda z arabskimi očmi. Dandanes tudi Arabci niso več tako v modi, kot so bili nekdaj.

30. *Rafali ob zori* (King & Country, 1964, Joseph Losey)

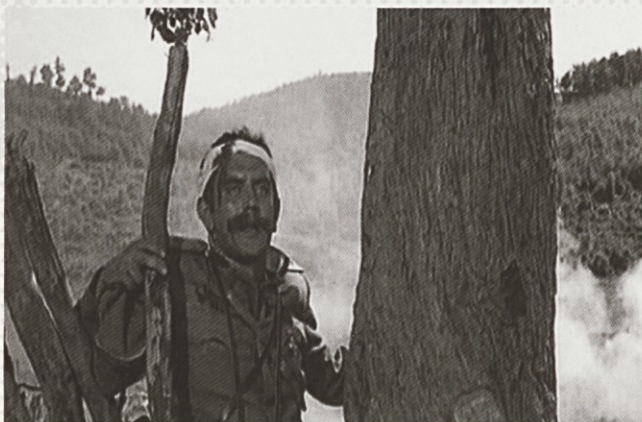
Film, ki stopa po *Stežah slave*, a je še bolj trd, brezkompromisen in neizprosni, med drugim pokaže dokumentarne posnetke mrtvih vojakov. Zgodba: Po treh letih bojevanja ima vojak Hamp vsega dovolj, zato se peš odpravi iz Francije v rodno Anglijo. Na cesti ga ustavi vojaška policija in kmalu se znajde pred sodiščem, kjer mu sodijo za dezerterstvo. Proces razkrije, v kako pošastnih razmerah so živeli in umirali vojaki: mraz, blato, ogenj, jeklo, podgane, razkrajanje, kužne bolezni in vsakodnevni boj za preživetje. Pekel. Kljub vsemu za Hampa ni milosti. Ko ga strelski vod prerešeta, je še vedno živ, zato ga pokončajo s strelom v usta. Za kralja in domovino.

31. *Marš na Drino* (Marš na Drinu, 1964, Žika Mitrović)

Pravi mali čudež, da so kaj takega lahko posneli v nekdanji Jugi. Film opisuje prvo bitko prve svetovne vojne, bitko na Ceru, kjer je vojska Kraljevine Srbije avgusta 1914 porazila močnejšo in bolje opremljeno avstro-ogrsko vojsko. Avstrijsci so v tej bitki izgubili približno 25.000 vojakov, Srbi pol manj; torej celotna populacija Celja v eni sami bitki. Na koncu filma Ljuba Tadić (kot major Kursula) smrtno ranjen ob drevesu zakolne: »*Drino, jebem ti ...*« in umre; skoraj natanko isto je Tadić ponovil devet let pozneje v *Sutjeski* (1973, Stipe Delić), ko je kot narodni heroj Sava Kovačević spet zdrsnil v smrt ob nekem drevesu. Tokrat brez kletvice. Cersko bitko obravnava tudi najdražji srbski film vseh časov *Sveti Jurij ubija zmaja* (Sveti Georgije ubiva aždahu, 2009, Srđan Dragojević), ki pa kljub zavidljivemu kreativnemu potencialu ni izpolnil pričakovanj.

32. *Gozd obešencev* (Pădurea spânzuraților, 1965, Liviu Ciulei)

Romunija je v vojno vstopila predvsem, da bi se dokopala do Transilvanije, ki je bila takrat del Avstro-Ogrske. Kar pomeni, da so v tej pokrajini živeče Romune vpoklicali v avstro-ogrsko vojsko in jih prisilili, da se borijo proti svojim bratom onstran meje. Film pripoveduje o zamejskem Romunu, častniku Bologu, razpetim med dolžnostjo do monarhije in pripadnostjo narodu, kar še zakomplicira zaljubljenost v madžarsko dekle. Vse skupaj se ni moglo srečno končati: zaradi vohunstva in dezerterstva konča na vislicah. Po istoimenskem romanu Livia Rebreanuja iz 1922, objavljenem tudi pri nas. Po razpadu monarhije leta 1919 je Transilvanija pripadla Romuniji. Odtlej pa javkajo tamkajšnji Madžari.

33. *Zlomljena krila* (The Blue Max, 1966, John Guillermin)

Nadaljujemo z blokom letalskih filmov, posnetih po II. svetovni vojni. Tale je zanimiv, ker si je za junaka izbral nemškega pilota, ki si želi dobiti medaljo za 20 sestreljenih sovražnih letal. Film se ponaša z izvrstno posnetimi letalskimi prizori, kjer je v posameznih spopadih sodelovalo tudi po ducat letal hkrati, kar je koordinacijsko izredno zahtevno. Spoiler: nemški pilot ne preživi. Trendu letalskih filmov se je prisilnil tudi večni eksplotator Roger Corman z ambicioznim *Rdečim baronom* (Von Richthofen and Brown, 1971), ki ima bolj kilavo zgodbo, a dobre zračne bitke. *Aces High* (1976, Jack Gold), ki je ponovno uporabil nekatere posnetke iz *Zlomljenih kril* in se malce preveč zanašal na miniature, je še vedno soliden primerek podžanra. V *Zeppelinu* (1971, Etienne Perier) skušajo Nemci z orjaškim cepelinom prodreti v Anglijo in ukrasti Veliko listino svoboščin (Magno carto libertatum); med snemanjem sta trčila helikopter in letalo, umrlo je pet ljudi. V družinskem ZF-akcionerju *Biggles* (1986, John Hough) se marketinški strokovnjak nenadoma znajde v bojnem letalu leta 1917. Potem pa se je pričela doba digitalnih učinkov: *Vračja eskadrilja* (Flyboys, 2006, Tony Bill) in *Rdeči baron* (Der rote Baron, 2008, Nikolai Müllerschoen) sta bolj podobna računalniškim igram kot pravi letalskim filmom. Zato še bolj cenimo fante in filme, ki so vragolije v zraku izvajali zares, ne pa na zelenem ozadju.

34. *Sarajevski atentat* (1968, Fadil Hadžić)

Zgodba o atentatu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda bi šla zaradi neprimernosti teme težko skozi partijska sita, če je ne bi spretno maskirali v politično pravoverno zgodbo o odporniškem gibanju v Sarajevu med II. svetovno vojno: ranjeni ilegalce se na begu pred švabi zateče v stanovanje starejšega gospoda. Izkaže se, da je ta nekdanji član organizacije Mlada Bosna. Možakar ilegalcu pove zgodbo o atentatu, pri katerem je sodeloval, kar zasede večino filma, nazadnje pa pade pod streli nemškega oficirja. Slednjega igra Franek Trefalt, Franca Ferdinanda pa Bert Sotlar. Sporočilo: Mlada Bosna je predhodnica NOB.

Po uspehu *Bitke na Neretvi* je režiser Veljko Bulajić še enkrat zbral mednarodno zvezdniško ekipo in posnel jugo-češki spektakel *Atentat u Sarajevu* (Atentat u Sarajevu, 1975), s katerim je očitno meril na tujino, ga bombastično naslovil *The Day That Shook the World* in poslal v svet. A zaman, gledalcem je bilo vseeno tako za Franca kot Gavrilu. Z umorom nadvojvode in njegove žene se začne tudi pozabljeni MGM-ov *Storm at Daybreak* (1933, Richard Boleslavsky), ki se nadaljuje v nacionalno problematično romanco med Srbkinjo in Madžarom.

35. *Oh! Kako lepa vojna!* (Oh! What a Lovely War, 1969, Richard Attenborough)

Sarajevski atentat omenja tudi ta kulturna črnohumorna protivojna satira, posneta po istoimenskem muzikalu, ki povzema in komentira znane dogodke I. svetovne vojne prek priljubljenih pesmi tistega časa. V ospredju je tipična angleška družina Smith, ki s ponosom pošilja svoje sinove v vojno. Potem pa sinovi padajo eden za drugim in patriotski zanos vse bolj kopni. Ko zadnjega dne vojne na fronti pade tudi zadnji sin, je družina obsojena na izumrtje. Film se konča z nepozabnim zračnim posnetkom, ki prikazuje na tisoče in tisoče belih križev (natančno: 16.000), medtem ko glasovi mrtvih vojakov pojejo pesem »We'll Never Tell Them.« Tudi najbolj okorelemu gledalcu se mora orositi oko.

36. **Vohunka brez imena** (Fräulein Doktor/Gospodična Doktor - Špijunka bez imena, 1969, Alberto Lattuada)

Ambiciozna italijansko-jugoslovanska koprodukcija v produkciji Dina de Laurentiisa in z glasbo maestra Morriconeja. Film so delno posneli v Piranu in okolici, med stranskimi igralci najdemo Olivero Katarino in Janeza Vrhovca. Gospodična Doktor (ledeno-hladna Suzy Kendall) je z morfinom zasvojena nemška vohunka, ki sodeluje pri umoru Lorda Kitchenerja in izmakne formulo za smrtonosni bojni plin. Film je pravzaprav ciničen in amoralen, saj nas spretno zapelje, da navijamo zanjo, čeprav za seboj pušča le kaos, uničenje in smrt. Na koncu celo izpolni nalogo, preživi in se odpelje v ... srečno prihodnost? Najbolj impresiven prizor: Nemci iz rovov spustijo bojni plin, nato se peš in na konjih počasi zgrnejo proti francoskim položajem. Podoba številnih jezdecev in konj v strašljivo grotesknih plinskih maskah spominja na pohod štiristotih jezdecev apokalipse.

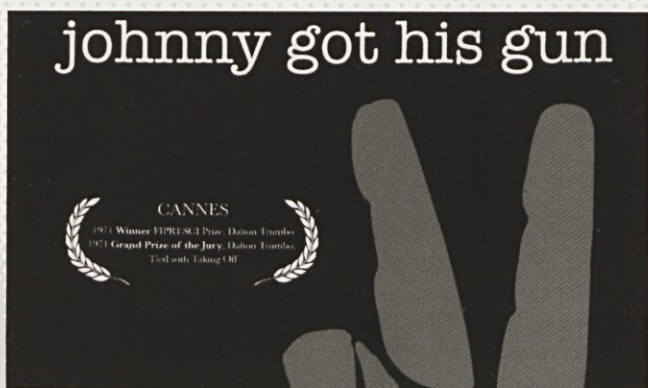
37. **Ljudje proti ...** (Uomini contro, 1970, Francesco Rosi)

Še ena italo-jugoslovanska koprodukcija, po romanu Emilia Lussua *Un anno sull'altipiano* (v prostem prevodu Eno leto na planoti), govori o planoti nad mestecem Asiago, kakih 50 km vzhodno od Gardskega jezera. Fanatični italijanski general Leone svoje vojake pošilja v neprestane frontalne napade na avstro-ogrske položaje, kjer jih čaka gotova smrt. Za najmanjši znak nepokorščine, strahopetnosti ali oklevanja jih čaka domači strelski vod. In to je šele začetek ... Tam, kjer bi drugi z vsemi razpoložljivimi filmskimi sredstvi napadli gledalca in od njega žicali čustva, je *Ljudje proti ...* čudno distanciran in oropan slehernega sentimentalizma; tako kot vojaki, ki so zaradi vsega hudega povsem otopeli in vdani v usodo. Zato je to eden najbolj verodostojnih filmov o I. svetovni vojni. Vtis kvarijo edino nesposobni jugo statisti, ki v bojnih prizorih »zadeti« padajo tako patetično in narejeno kot v najslabših partizanaricah. Film ima poetičen angleški prevod: *Many Wars Ago*.

38. **Johnny Got his Gun** (1971, Dalton Trumbo)

Če že ne najboljši, pa zagotovo najpretnesljivejši film o I. svetovni vojni. Na zadnji dan vojne je mladega, brezimnega ameriškega vojaka zadela granata. Ostal je brez obeh rok in nog, obraza, vida, sluha, nosu in ust, najhujše od vsega pa je, da je ostal njegov um nedotaknjen. Zaveda se vsega, a ne more storiti ničesar. Ni ga še bilo tako nemočnega in tragičnega junaka; njegov obstoj je absolutna, najstrašnejša, nepopisna in neskončna groza. Film, ki ga je težko gledati, se konča s Horacovim verzom: »*Dulce et decorum est pro patria mori*«. Iz pozabe je film potegnila Metallica, ki je njegove dele vključila v video svoje skladbe *One* (1989), zaradi česar je postal film silno popularen med mladino. Sicer soliden istoimenski rimejk (2008, Rowan Joseph) je bil nepotreben.

39. **Črno-belo v barvah** (Noirs et blancs en couleur, 1976, Jean-Jacques Annaud)

Francoski kolonisti v zahodni Afriki se lepo razumejo z nemškimi sosedi, s katerimi se pogosto družijo na terasah velikih hiš, kjer pijejo čaj in kramljajo. Ko izbruhne vojna, obe strani oborožita in izurita »svoje« lokalne domorodce in jih pošljeja v vojno proti »sovražniku«. Po štirih letih vojne, v kateri so se bojevali in umirali izključno temnopolti Afričani, se sovražnosti končajo. Francozi in Nemci se spravijo in spet družijo na terasah velikih hiš, kjer pijejo

čaj in kramljajo. Film je prejel oskarja za najboljši tujejezični film, a prejela ga ni Francija temveč Slonokoščena obala; to je bil njen prvi in edini oskar.

40. *Galipolje* (Gallipoli, 1981, Peter Weir)

Dotlej najdražji avstralski film govori o dveh tekačih, Archyju (Mark Lee) in Franku (Mel Gibson), ki sodelujeta v invaziji na polotok Gallipoli v Otomanskem cesarstvu. Zavezniki (Britanci, Avstralci in Novozelandci) obtičijo na obali pod močnim turškim ognjem, vrstijo se neuspešni napadi, število mrtvih narašča. Režiser je ubral kar nekaj zgodovinskih bližnjic, za kar so ga ostro kritizirali. Tudi tisti konec, ko teče Archy na vso moč proti turškim položajem, je za lase privlečen. Mar je hotel doseči s tem samomorilskim solo sprintom, da ga čimprej ustrelijo? Misija uspela. Avstralci so se Turkom za poraz na Gallipoliju maščevali v slovitem konjeniškem napadu na mesto Beersheba v Palestini, kar je spektakularno (in malce prelahkotno) ovekovečil film *Lahka konjenica* (The Lighthorsemen, 1987, Simon Wincer). Vseeno je prizor zadnjega uspelega konjeniškega napada v zgodovini impresiven. Omenimo še film *40.000 Horsemen* (1941, Charles Chauvel), ki je tudi obdelal konjeniški napad, vendar je služil bolj za tedanje propagandne namene.

41. *Austeria* (1982, Jerzy Kawalerowicz)

Precej odbit in dvoumen poljski film; po mnenju ustvarjalcev gre za vzvišeno metaforo o Židih, ki so soočeni s svojo tragično usodo, po mnenju kritikov pa za slabo prikrit antisemitizem. Zgodba se dogaja v vzhodni avstro-ogrski pokrajini Galiciji (danes v Rusiji), kjer živijo Poljaki, Ukrajinci in Židje. Začenja se vojna in obupani Židje se na begu pred krvoločnimi Kozaki zatečejo v *austerio* (podeželsko gostilno), ki jo vodi modri Žid Tag. Židje s svojimi absurdnimi rituali sami rinejo v pogubo, katoliški Poljaki jim skušajo pomagati, vendar Židje zavračajo njihovo pomoč. Naj razume, kdor more. Plus veliko seksa in nasilja. Po romanu (Žida) Juliana Strykowskijskega iz 1966, ki je sodeloval pri scenariju.

42. *Samo življenje* (La vie et rien d'autre, 1989, Bertrand Tavernier) Januar 1920; 350.000 francoskih vojakov je še vedno pogrešanih. Major Dellaplane (odlični Philippe Noiret) ne priznava pojma »neznani vojak«, še leta po koncu vojne neumorno brska po truplih padlih vojakov, jih skuša identificirati in vrniti družinam. V njegovem sektorju se prikaže naduta gospa Irène de Courtil (Sabine Azéma), Parižanka s političnimi zvezami, ki zahteva truplo svojega moža. Dellaplane ji osorno ponudi 1/350.000 (z besedo: eno tristopetdesettisočinko) svojega časa. Njuna antipatija se zlagoma unese in nadomesti z bolj pozitivnimi čustvi, hkrati pa se pokaže možnost, da je njen mož živ ... Subtilna mojstrovina, pri kateri se še dolgo ne otreseš vonja po smrti, trohnobi in razpadanju. Tavernier se je k l. svetovni vojni vrnil v filmu *Captain Conan* (Capitaine Conan, 1996), ki se dogaja ob koncu vojne v Bolgariji, kjer se naslovni junak ne zna prilagoditi življenju v miru.

43. *The Lost Battalion* (2001, Russell Mulcahy)

Po resničnih dogodkih proti koncu vojne na zahodni fronti. 77. ameriška divizija se je znašla odrezana in obkoljena od Nemcev, brez hrane, vode, streliva in sanitetnega materiala. Divizijo so večinoma sestavljali njujorški emigranti: Irci, Poljaki, Italijani in Židje, ki so se vrnili v staro domovino, da bi poravnali račune. Po

petih dneh in nočeh nenehnih bojov in »prijateljskega ognja« se je njihovo število s 500 skrčilo na pičlih 200 mož ... Nasilen, divji, kaotičen in klavstrofobičen film, kakršnega ne bi pričakovali od TV-produkcije. Še en TV-film, *Moj fant Jack* (My Boy Jack, 2007, Brian Kirk), govori o Rudyardu Kiplingu (avtor Knjige o džungli) in njegovem sinu Jacku (Daniel Harry Potter Radcliffe), ki ga sprejmejo v vojsko, šele ko oče uporabi zveze. Komaj 18-letni fant na fronti nesrečno umre, Kipling pa o njem napiše naslovno žalostinko. Kot bi vojna Mowgliju, Potterju in drugim otroškim junakom brezobzirno razbila iluzije in prekinila mladost ... Za vedno.

44. **Deathwatch** (2002, Michael J. Bassett)

Ta film je dobesedno vzel tezo, da je bila I. svetovna vojna pekel, klavnica in grozljivka. In materializiral metaforo, da se v rovih skriva strašna pošast, ki golta vse vojake, in to ne glede na uniformo. Angleška enota napade izoliran nemški položaj in tam naleti na razmesarjena trupla, ovita v bodečo žico, prebodena z bajoneti, ter nekaj preplašenih švabov, ki ne nudijo nobenega odpora. Očitno je na delu nekakšna zla sila, ki vpliva tudi na Angleže, da se začno medsebojno pobijati, in to zelo kreativno. Dobro premiso sfiži slabša izvedba, vseeno pa si je ta filmček upal tja, kjer ni bil še nihče.

45. **Zelo dolga zaroka** (Un long dimanche de fiançailles, 2004, Jean-Pierre Jeunet)

Amelie v I. svetovni vojni. Hendikepirana, a odločna Mathilde (Audrey Tatou) še leta po koncu vojne išče svojega zaročenca, ki je izginil na nikogaršnji zemlji med bitko na Somi. Mathilde počasi sestavlja mozaik dogodkov, se prebija skozi goro informacij in rigidno vojaško birokracijo ter nazadnje pride do svojega ljubega, ki je pred vojnimi grozotami dezertiral v amnezijo. Film odlikujejo osupljiva rekonstrukcija življenja v rovih, bizarna estetika vojne krajine (ki vključuje kadaver konja na drevesu) in impresivni bojni prizori, posneti z enim očesom na Spielbergovem *Reševanju vojaka Ryana* (Saving Private Ryan, 1998). V enem najbolj zapomnljivih prizorov Mathilde obišče nekdanje bojišče: tam, kjer so bili še pred dvema letoma rovi, blato, utrdbe in bodeča žica, se zdaj razprostira nepregledno polje detelje. Po precej prirejenem romanu Sébastiena Japrisota. Bistveno slabši je spraven evropuding *Vesel božič* (Joyeux Noël, 2005, Christian Carion), ki sentimentalno slavi kapljo miru v morju klanja. Tudi v *Franciji* (La France, 2007, Serge Bozon) se zaskrbljena žena odpravi iskat svojega moža na fronto. Le kaj bi Francozi brez žensk?

46. **120** (2008, Özhan Eren, Murat Saraçoğlu)

Turški film, ki povzdiguje nacionalne mite in domoljubje. Resnična zgodba o 120 fantih, starih od 12 do 17 let, ki so pri plemeniti nalogi vsi do zadnjega svoja mlada življenja položili na oltar domovine. Film je naletel na huronsko odobravanje pri Turkih, malo manj pa drugje, še posebej ker posredno opleta z občutljivim armenskim vprašanjem. Agresivna patetika, sladkobni sentimentalizem in nacionalna mitomanija spominjajo na turške telenovele in zbudajo posmeh, a ne gre prezreti, da so Turki v zadnjem desetletju postali prava filmska velesila. Od leta 2008 so sproducirali vsaj šest visokopračunskih filmov o I. svetovni vojni, kar je absolutni svetovni rekord. Od tega trije filmi obravnavajo bitko pri Gallipoliju (turško Çanakkale) iz nekoliko drugačnega zornega kota kot Weirov film. Med napadalci nismo zasledili Mela Gibsona.

47. *Passchendaele* (2008, Paul Gross)

Oda kanadskim borcem. Passchendaele (danes Passendale) je belgijska vasica v zahodni Flandriji, v bližini mesta Ypres, ki je bila prizorišče ene največjih (beri: najhujših) bitk v I. svetovni vojni. Junak filma je resnična osebnost Michael Dunne, ki je s svojim kanadskim bataljonom sodeloval v številnih spopadih. Po vojni se je grenko izpovedal svojemu vnuku Paulu Grossu, da ne more pozabiti, kako je med bitko nekega mladega nemškega vojaka z bajonetom zabodel v čelo. Mladi Gross si je to zapomnil in čez leta režiral najdražji kanadski film vseh časov, ki je narejen zelo pikovsko, saj do potankosti rekonstruira dokumentarne fotografije.

48. *Beneath Hill 60* (2010, Jeremy Hartley Sims)

Četa avstralskih rudarjev (Australian Tunnelling Company) dobi nalogo, da izkoplje predor pod Gričem 60 na belgijski fronti, kjer se nahaja smrtonosni nemški bunker. Avstralci in Kanadčani mesece kopljejo pravi labirint predorov in ga minirajo z 21 minami velikanske razdiralne moči, delo pa ovira kup tehničnih in logističnih težav. Nemci izvedo za njihove načrte in začno kopati protipredor, ki ga minirajo s svojim razstrelivom. Bitka s časom postane čista shizofrenija: kdor bo prej sprožil razstrelivo, bo pogнал cel hrib in nasprotnike do neba ... Nizkopproračunski, a učinkovit, intenziven in klavstrofobičen film o ljudeh, »ki so šli pod zemljo pred svojim časom«.

49. *Josef* (2011, Stanislav Tomić)

Hrvaški film povzema zgodbo o podganah, ki jo na začetku filma pove hrvaški vojak na galicijski fronti 1915: Rusi podgane, polovljene v jarkih, vržejo v sod. Čez nekaj časa se začno podgane žreti med seboj, dokler na koncu ne ostane le ena, najmočnejša in najkrvoločnejša. To vojaki spustijo na prostost, saj vedo, da bo še naprej iztrebljala druge. Tudi vojaki, vrženi v vojno, se medsebojno sadistično iztrebljajo, častniki pobijajo lastne vojake, mrhovinarji plenijo trupla, vse dokler iz tega človeškega pandemonija na koncu ne prileze najmočnejši in najkrvoločnejši vojak. Ta vojak je Rus, ki se je preoblekel v avstro-ogrsko uniformo in ukradel dokumente nekega hrvaškega kmeta. Njegovo ime je Josip Broz.

Josef je čuden film: produkcijsko je superioren in se mu sploh ne vidi, da je narejen za drobiž, vendar je scenarijsko resno podhranjen. Glasbeno ga je opremil kontroverzni hrvaški »fašistični bregovičevski klon« Marko Perković Thompson, ki je cel film naphal s preglasnim, preagresivnim in preobilnim soundtrackom. Kljub vsem težavam pa film izstopa zaradi izvirnega in jebivetrskega odnosa do zgodovine.

50. *Grivasti vojak* (War Horse, 2011, Steven Spielberg)

Režiser, ki je posnel enega najboljših filmov o II. svetovni vojni, je zakrivil najslabšega o prvi.

14 filmov, posredno povezanih s I. svetovno vojno:

1. **Divja banda** (Wild Bunch, 1969, Sam Peckinpah)

Tale western, ki se dogaja leta 1913, predstavlja uvod v prvo svetovno vojno: člani bande uporabljajo avtomatsko orožje, granate in mitraljez Maxim, poleg tega se pogovarjajo o letalih, ki jih bodo uporabljali v vojni v Evropi.

2. **Kričanje na vraga** (Shout at the Devil, 1976, Peter Hunt)

Rimejk *Afriške kraljice*, le da nemško bojno ladjo uničujeta dva moška: Lee Marvin in Roger Moore.

3. **Korakaj ali umri** (March or Die, 1977, Dick Richards)

Major tujske legije rešuje svoje travme iz I. svetovne vojne tako, da zaneti novo vojno z beduinskimi plemeni.

4. **Uganka sipin** (The Riddle of the Sands, 1979, Tony Maylam)

Nemci že na začetku 20. stoletja načrtujejo invazijo na vzhodno Britanijo.

5. **Kaskader** (Stunt Man, 1980, Richard Rush)

Ubežnik se kot kaskader pridruži filmski ekipi, ki snema film o I. svetovni vojni, ki ga režira Peter 'Lawrence Arabski' O'Toole.

6. **Smisel življenja Montyja Pythona** (Monty Python's The Meaning of Life, 1983, Terry Gilliam, Terry Jones)

Pred napadom na sovražnikove položaje vojaki svojemu priljubljenemu naredniku za rojstni dan podarijo stensko uro, torto in še nekaj priložnostnih daril.

7. **Ostrina britve** (Razor's Edge, 1984, John Byrum)

Američan (Bill Murray) se iz vojne vrne povsem spremenjen: namesto služenju denarja se posveti duhovni rasti.

8. **Dobro jutro, Babilon** (Good morning Babilonia, 1987, Paolo in Vittorio Taviani)

Italijanska brata kot scenska delavca sodelujeta pri filmu D. W. Griffitha, nakar izbruhne vojna in brata se znajdetata na nasprotnih straneh.

9. **Hanussen** (1988, István Szabó)

Avstrijski vojak postane zaradi rane v I. svetovni vojni jasnoviden in napove Hitlerjev vzpon. Mojstrovina po fascinantni resnični zgodbi Erika Jana Hanussena.

10. **Jesenska pripoved** (Legends of the Fall, 1994, Edward Zwick)

Najmlajši brat se poroči, potem pa rine v vojno in tam pade, svojo lepo mlado ženo pa prepusti starejšima bratoma.

11. **12 opic** (Twelve Monkeys, 1995, Terry Gilliam)

Bruce Willis med časovnimi skoki obiše tudi jarke I. svetovne vojne.

12. **Beli trak** (Das weiße Band – Eine deutsche Kindergeschichte, 2009, Michael Haneke)

Nekaj hudega se kuha v deželi nemški ...

13. **Prikriti udarec – Beg pred resničnostjo** (Sucker Punch, 2011, Zack Snyder)

Prva vojna kot pretepaško-erotična *steampunk* fantazija odraščajočih deklet.

14. **Sherlock Holmes – Igra senc** (Sherlock Holmes: A Game of Shadows, 2011, Guy Ritchie)

Profesor Moriarty že leta 1891 ve, da bo v Evropi prišlo do strašne vojne.

Beli trak